
DOI: <https://doi.org/10.34768/r1.2022.v482.13>

Ewa Nowicka*

Uniwersytet Zielonogórski

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3241-4921>

e-mail: e.nowicka@kmti.uz.zgora.pl

EDUKACJA MEDIALNA W ZMIENIAJĄCYM SIĘ SPOŁECZEŃSTWIE INFORMACYJNYM

MEDIA EDUCATION IN A CHANGING INFORMATION SOCIETY

Keywords: media education, child, family, school, teacher.

The article touches on an extremely important issue, which is the need for media education in pre-school and early school education. The growing popularity of media and multimedia is visible in the activities undertaken by children and young people. The aim of theoretical considerations is to draw attention to the need to implement the principles of media education in the family and school environments. These two environments, which are closest and most important for the child, can best and most effectively prepare young media users for harmonious development in a world dominated by media.

***Ewa Nowicka** – doktor nauk humanistycznych w dyscyplinie pedagogika; zainteresowania naukowe: edukacja medialna w środowisku szkolnym i rodzinnym, problem zagrożeń medialnych wśród dzieci i młodzieży, znaczenie mediów i multimediów w terapii uczniów ze specyficznymi trudnościami w nauce, technologie informacyjne w pracy nauczyciela edukacji wczesnoszkolnej.

EDUKACJA MEDIALNA W ZMIENIAJĄCYM SIĘ SPOŁECZEŃSTWIE INFORMACYJNYM

Słowa kluczowe: edukacja medialna, dziecko, rodzina, szkoła, nauczyciel.

Treść artykułu dotyczy obecnie istotnego zagadnienia, jakim jest potrzeba praktykowania edukacji medialnej w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym. Rosnąca popularność mediów i multimediiów widoczna jest w podejmowanych aktywnościach dzieci i młodzieży. Celem teoretycznych rozważań jest zwrócenie uwagi na konieczność wdrażania założeń edukacji medialnej w środowisku rodzinnym i szkolnym. Te dwa najbliższe i najważniejsze dla dziecka środowiska mogą najlepiej i najskuteczniej przygotować młodych użytkowników mediów do harmonijnego rozwoju w świecie zdominowanym przez media.

Edukacja medialna – dlaczego jest potrzebna?

Edukacja medialna dla współczesnego człowieka jest koniecznością, gdyż informacje o otaczającej nas rzeczywistości czerpiemy głównie z przekazów medialnych a ich rozumienie oraz umiejętność przekształcania w użyteczną wiedzę decydują o rozumieniu świata (Morbitzer 2016, s. 25). Dynamiczny i ciągły rozwój mediów elektronicznych, z których aktywnie korzystają dzieci i młodzież uzasadnia potrzebę edukacji medialnej praktykowanej w domu przez rodziców i nauczycieli w szkole.

Najmłodszy użytkownicy mediów są zdani na osoby dorosłe, których zadaniem jest przekazywanie kompetencji i strategii właściwego poruszania się w medialnym społeczeństwie (Holtkamp 2010, s. 7-8).

W ujęciu Piotra Drzewieckiego (2010, s. 42) edukacja medialna jest wspólnym zadaniem dwóch najbliższych dziecku środowisk: rodziny i szkoły. Te dwa pierwsze środowiska wychowawcze można uznać za najbardziej właściwe dla edukacji medialnej. Zadaniem rodziców i nauczycieli w ramach edukacji medialnej jest uczyć medialnej mądrości, sztuki korzystania z mediów, mówić o mediach w sposób prosty, przypominać, że media to tylko narzędzia, które służą wyższemu społecznie celom.

W ujęciu Agnieszki Ogonowskiej i Grzegorza Ptaszka (2016, s. 9) edukację medialną należy rozumieć jako interdyscyplinarny obszar wiedzy teoretycznej i praktycznej związanej nie tylko z kształceniem czy doskonaleniem kompetencji medialnych, ale również z analizą ich uwarunkowań oraz projektowaniem na wszystkich etapach życia człowieka działań służących rozwijaniu kompetencji ukierunkowanych na zaspokajanie różnych potrzeb

jednostki. Ważne jest takie posługiwanie się mediami i multimediami, aby były one zarówno narzędziami opisywania świata, jak i rozwoju intelektualnego oraz wzajemnego komunikowania się osób. Istotna jest postawa samokontroli, nadmierne bowiem zaangażowanie w proces komunikowania społecznego powoduje oddalenie od rzeczywistości i zatracanie naturalnej zdolności człowieka do wchodzenia w bezpośrednie relacje osobowe. Podstawowym zadaniem edukacji jest przygotowanie osoby do funkcjonowania w danej rzeczywistości – w świecie postaw i wartości, w kontekście dokonywanych wyborów i podejmowanych decyzji. Realizacja kształcenia medialnego wśród dzieci i młodzieży daje podstawy do wychowania człowieka, który nie tylko gromadzi wiedzę i doświadczenie, ale potrafi funkcjonować w społeczeństwie informacyjno-komunikacyjnym, umie korzystać z dostępnej technologii i techniki, a wiedza pozwala mu uczynić jego życie lepszym, m.in. poprzez rozwijanie umiejętności, realizowanie swojego człowieczeństwa, współpracę z innymi osobami w pomnażaniu wspólnego dobra (Bis 2018, s. 100-101).

Edukacja medialna w środowisku rodzinnym

Pierwsze kontakty dzieci z nową technologią mają miejsce przede wszystkim w środowisku rodzinnym. Rosnąca popularność i atrakcyjność mediów oraz swobodny do nich dostęp przez najmłodszych nakłada dodatkowe obowiązki na rodziców w procesie wychowania. To oni są i powinni być pierwszymi nauczycielami i wychowawcami, którzy stopniowo będą wprowadzać swoje dziecko w świat mediów. Zaangażowanie rodziców w wychowanie medialne swojego dziecka jest szansą na budowanie świadomości i dojrzałości najmłodszych w prawidłowym odbiorze mediów. W tym przypadku niezbędna staje się edukacja medialna w rodzinie, dzięki której sami rodzice mogą chronić swoje dzieci przed zagrożeniami medialnymi.

Zadaniem rodzica jest uczyć swoje dziecko odpowiedzialnie podejmować decyzje Stanisław Kozak (2014, s. 290) podkreśla, że to rodzina powinna być pierwszym i najważniejszym środowiskiem kształtowania prawidłowych postaw dzieci i młodzieży wobec cyfrowego świata. Brak rodzicielskich zainteresowań i oddziaływań wychowawczych może się stać przyczyną ucieczki dziecka w wirtualny świat kreowany przez media, który może doprowadzić do wielu zagrożeń medialnych (Huk 2014, s. 182). Dopuszczanie do wzrastania dzieci w środowisku przepełnionym technologią informacyjno-komunikacyjną prowadzi do zaburzeń w rozwoju zarówno w kontekście fizycznym, jak i psychicznym, ponieważ coraz więcej dzieci przejawia zaburzenia procesów umysłowych, trudności ze słuchaniem i koncentracją, z odczuwaniem emocji czy utrzymywaniem relacji międzyludzkich (Musioł 2013,

s. 11). Mając na uwadze negatywne konsekwencje nieumiejętnego korzystania z mediów przez dzieci, Manfred Spitzer (2013, s. 67) stanowczo wzywa rodziców i nauczycieli do ograniczania czasu poświęconego przez dzieci na kontakt z cyfrową technologią, a także do kształtowania prawidłowych nawyków korzystania z mediów na podstawie właściwych wzorów obcowania z mediami na co dzień (Spitzer 2016, s. 354). Sposób, w jaki rodzice używają na co dzień mediów, ma szczególne znaczenie dla kształtowania umiejętności korzystania z nich przez dzieci. Aktywna rola rodzica w prowadzeniu dziecka do stawiania się odbiorcą mediów jest kluczowym elementem obrony przed możliwym negatywnym wpływem mediów (Kaczmarek 2013, s. 71).

Agnieszka Ogonowska (2018, s. 150-151) wyodrębnia kilka pozytywnych zachowań medialnych rodziców, które idealnie wpisują się w rodzinną edukację medialną:

- wyraźne określenie czasu i miejsca korzystania z mediów oraz wyznaczenie sfer wolnych od technologii;
- aktywne uczestnictwo w działaniach medialnych dzieci, które polega m.in. na monitorowaniu ich aktywności sieciowej, oraz rozmowach na temat treści wspólnie oglądanych przekazów medialnych;
- prowadzeniu rozmów z dzieckiem bez udziału nowych technologii oraz inicjowaniu w środowisku domowym działań opartych na bezpośredniej interakcji między członkami rodziny;
- uczenie koncentracji na jednym zadaniu, w myśl zasady: „jeśli rozmawiamy, to nie gramy na komputerze”, „jeżeli odrabiamy lekcje, to nie oglądamy telewizji”;
- systematyczne uczenie bezpiecznych zasad korzystania z sieci oraz przedstawianie konsekwencji ryzykownych zachowań, np. kontaktu z obcymi osobami poznanymi w sieci;
- współpracowanie z nauczycielami i wychowawcami dzieci w odniesieniu do bezpiecznego korzystania z nowych technologii przez uczniów.

Wiedza i kompetencje medialne, systematycznie rozwijane stwarzają konieczną perspektywę dystansu wobec mediów. Posiadanie takich zasobów nie gwarantuje bycia w pełni „wolnym”, świadomym i krytycznym użytkownikiem mediów, lecz zwiększa takie prawdopodobieństwo. Dzieci należy kształcić w tym zakresie od momentu, kiedy wykażą zainteresowanie nowymi technologiami. Warto w środowisku domowym wdrożyć tzw. rozmowy medialne dotyczące m.in. treści przekazów telewizyjnych, czy gier sieciowych. Tego typu doświadczenia przynoszą niezwykle pozytywne rezultaty, także dla kształtowania się więzi między dzieckiem a rodzicem opar-

tej na pewnej wspólności doświadczeń kulturowych. Kształcenie kompetencji informacyjno-komunikacyjnych powinno się rozpoczynać w formie różnych spontanicznych i codziennych działań, przygotowujących dziecko do bycia w przyszłości krytycznym użytkownikiem technologii informacyjno-komunikacyjnych. Znaczną część swojej wiedzy i umiejętności w zakresie użytkowania mediów, rodzice przekazują intuicyjnie np. poprzez modelowanie zachowań medialnych swoich dzieci (Ogonowska, Ptaszek 2016, s. 213).

Mając na uwadze poprawność funkcjonowania mediów w rodzinie codzienne działania rodziców w środowisku domowym, mogą przyjmować następujący charakter:

- czynności uwzględniające media i multimedia – wspólne oglądanie bajek, filmów, programów, prowadzenie z dziećmi rozmów na temat zachowań bohaterów z bajek, filmów, gier komputerowych, wspólna analiza podejmowanej problematyki w oglądanych przekazach medialnych, interpretacja reklam telewizyjnych i internetowych, przegląd oferty stacji telewizyjnych, wspólny wybór programów, bajek i filmów odpowiednich dla młodszych odbiorców;
- czynności integrujące media z działaniami tradycyjnymi – wspólne wyjścia do kina, teatru, zabawy organizowane na podstawie historii zaczerpniętych z oglądanych filmów i bajek czy dotyczących ulubionych bohaterów;
- czynności o charakterze tradycyjnym – organizacja czasu wolnego dziecka w taki sposób, aby przeważały głównie aktywności tradycyjne takie jak: czytanie ulubionych bajek, lektur, czasopism, wspólne rozmowy na tematy bliskie dziecku, gry planszowe i karciane, zabawy ruchowe, plastyczne, kulinarne, spędzanie czasu na świeżym powietrzu (Nowicka 2019, s. 324).

W odniesieniu do środowiska rodzinnego istotne jest również wyposażenie rodziców w umiejętności przeciwdziałania patologicznemu korzystaniu z mediów przez ich dzieci, pedagogizacja rodziców pod kątem budowania wspierających relacji interpersonalnych z dziećmi, uczenie rodziców konstruktywnej komunikacji w środowisku domowym, ukazywanie alternatywnych form spędzania czasu wolnego z dziećmi (Ogonowska 2018, s. 149). Rodzice bowiem muszą systematycznie i nieustannie aktualizować swoją wiedzę medialną, aby uniknąć pułapki medialnego analfabetyzmu funkcjonalnego, a w efekcie przeciwdziałać cyfrowemu wykluczeniu.

Działania rodzicielskie w zakresie edukacji medialnej zbliżające najmłodszych do poprawnego wykorzystania nowych mediów w zabawie, nauce i wolnym czasie, wymagają od samych rodziców określonych umiejętności

i wiedzy. Podejmowanie takich czynności wymaga ciągłego samokształcenia w zakresie:

- sprawnego posługiwania się technologią informacyjną, programami zabezpieczającymi sprzęt komputerowy przed wirusami i niepożądanymi treściami;
- znajomości nowych programów, gier i aplikacji komputerowych, programów telewizyjnych, portali społecznościowych, filmów, bajek;
- znajomości nowych zagrożeń, niebezpieczeństw medialnych;
- wiedzy na temat aktualnych zabaw, gier planszowych, gier karcianych, które cieszą się największym uznaniem i zainteresowaniem wśród dzieci;
- aktualnych potrzeb, zainteresowań i upodobań swoich dzieci względem filmów, bajek, teledysków, ofert telewizyjnych.

Niezbędna jest zatem edukacja medialna samych rodziców, wyjaśniająca przede wszystkim jak ważną rolę mają do spełnienia rodzice w przygotowaniu swoich dzieci do prawidłowego funkcjonowania w rzeczywistości medialnej. Praktykowana w ten sposób edukacja medialna jest szansą na przygotowanie dzieci i młodzieży do właściwego, bezpiecznego sposobu korzystania z mediów oraz krytycznego i świadomego rozumienia treści przekazywanych za ich pośrednictwem (Nowicka 2017, s. 43). Konieczność ustawicznej edukacji medialnej rodziców podkreśla Dorota Bis (2018, s. 110), według której, dynamika rozwoju technologii informacyjno-komunikacyjnych oraz powszechność mediów to naturalne czynniki niezbędne do właściwie realizowanych założeń pedagogiki medialnej, która jest bardzo ważnym i aktualnym wyzwaniem dla środowisk wychowawczych i edukacyjnych. Należy wskazać na potrzebę opracowania i wprowadzenia wychowania do mediów do programów szkolnych przy zachowaniu jego charakteru edukacji ustawicznej i nieformalnej a przede wszystkim przygotować stosowne programy i formy wsparcia dla osób dorosłych, zwłaszcza rodziców i wychowawców.

Edukacja medialna w środowisku szkolnym

W rzeczywistości szkolnej osobą odpowiedzialną za prawidłowe i odpowiednie przygotowanie uczniów do świadomego korzystania z mediów jest kompetentny medialnie nauczyciel, który zaangażowany jest w realizację założeń edukacji medialnej w procesie kształcenia swoich uczniów.

Z perspektywy środowiska szkolnego w ujęciu Izabeli Łuc (2018, s. 188-189) edukację medialną można interpretować jako wdrażanie rozmaitego typu działań zaplanowanych i podejmowanych przez nauczyciela, zmierzających do wyposażenia uczniów w kompetencje medialne. Zdaniem

autorki edukacja medialna to nie tylko szansa na przygotowanie uczniów do racjonalnego korzystania z mediów, ale przygotowanie ich do krytycznego i świadomego, wartościującego odbioru treści przekazywanych przez media. Treści w zakresie edukacji medialnej, jakie realizować może nauczyciel w szkole zaproponował Bronisław Siemieniecki (2008, s. 17), według którego, edukacja medialna powinna uwzględniać nabycie następujących rodzajów wiedzy i umiejętności:

- selektywnego wyboru informacji z bogatej i różnorodnej oferty mediów;
- radzenia sobie ze zjawiskiem całkowitego zawłaszczenia wolnego czasu przez media;
- krytycznego i aktywnego odbioru komunikatów medialnych;
- rozumienia informacji generowanych przez media. Sztuczny świat mediów wymaga nauczania się rozumienia funkcjonujących w nim komunikatów;
- rozróżnienia podstawowych teorii oddziaływania mediów i rozumienia kontekstu przekazu;
- tworzenia, analizowania, oceniania, wartościowania komunikatów medialnych;
- oceniania nowych interakcji społecznych powstających pod wpływem cyberprzestrzeni;
- rozumienia mechanizmów tworzenia informacji, jej prezentowania oraz odbioru;
- rozumienia zagrożeń i niebezpieczeństw ze strony mediów oraz znajomość sposobów zapobiegania im.

W celu skutecznego wdrażania treści i zagadnień edukacji medialnej niezbędne jest odpowiednie przygotowanie nauczycieli w tym zakresie. W ramach praktykowania edukacji medialnej istnieje konieczność projektowania działań służących ciągłemu doskonaleniu kompetencji medialnych (informacyjnych, cyfrowych) w odpowiedzi na wyzwania współczesnej cywilizacji medialnej (Ogonowska, Ptaszek 2016, s. 13).

Nauczyciel bowiem jest pierwszym profesjonalnym instruktorem ucznia w dziedzinie znajomości i zastosowania mediów. Kompetencje nauczyciela edukacji medialnej, stanowią podstawę wychowania medialnego dzieci i młodzieży. Nauczyciel powinien zatem wykazać się:

- umiejętnością obsługi komputera i innych mediów wykorzystywanych w pracy zawodowej;

- umiejętnością zastosowania technologii informacyjno-komunikacyjnych w procesie kształcenia swoich uczniów;
- metodycznym przygotowaniem w zakresie edukacji medialnej;
- umiejętnością projektowania i wykorzystania materiałów medialnych w procesie kształcenia;
- znajomością innowacyjnych rozwiązań stosowanych w edukacji na podstawie nowych mediów;
- znajomością medialnych zainteresowań swoich uczniów oraz umiejętnością wdrażania ich do procesu nauczania;
- znajomością występujących zagrożeń medialnych oraz umiejętnością ich rozpoznania wśród dzieci i młodzieży;
- zainteresowaniem i aktywnością wobec szkoleń i kursów poświęconych innowacyjnym rozwiązaniom medialnym.

Istnieje wyraźna potrzeba całościowej edukacji medialnej, której nawyki rozwijane będą głównie w okresie wczesnoszkolnym, a pogłębiane w późniejszych okresach edukacji (Juszczak-Rygałło 2015, s. 94-97). W tym miejscu niezwykle ważną funkcję ma do spełnienia kompetentny medialnie nauczyciel. Podejmowane przez nauczyciela działania dydaktyczno-wychowawcze stanowią połączenie, kontynuację lub uzupełnienie rozpoczętych działań wychowania medialnego w środowisku rodzinnym. To nauczyciel prezentuje i wyjaśnia zasady prawidłowego korzystania z technologii informacyjno-komunikacyjnych, organizuje sytuacje, w których uczniowie będą mieli okazję sprawdzić swoją wiedzę i umiejętności w zakresie prawidłowego stosowania mediów w nauce i zabawie. Praktykowana przez nauczyciela edukacja medialna stanowi cenny drogowskaz naprowadzający dzieci i młodzież na właściwą drogę poruszania się w rzeczywistości medialnej.

Użytkownicy mediów w dowolnym wieku muszą mieć świadomość, że media nie są ani dobre, ani złe – są to po prostu neutralne aksjologicznie narzędzia. Natomiast dobre lub złe może być tylko nasze z nich korzystanie. W tym miejscu edukacja medialna praktykowana w środowisku rodzinnym i szkolnym ma do spełnienia najważniejsze zadanie, ma nas nauczyć tej pierwszej możliwości (Morbitzer 2016, s. 28).

Zakończenie

Współczesne technologie informacyjno-komunikacyjne oferują bardzo bogate i atrakcyjne możliwości szczególnie dla dzieci i młodzieży. Zadaniem nauczycieli i rodziców jest wyjaśnić i nauczyć jak racjonalnie, rozsądnie i kreatywnie wykorzystywać nowe media w życiu codziennym. Wraz z rosnącą

popularnością mediów wśród najmłodszych użytkowników rośnie konieczność przygotowania dzieci do odpowiedniego korzystania z mediów. Wychowanie medialne praktykowane zarówno w szkole, jak i w rodzinie stanowi szansę na przygotowanie dzieci do krytycznego odbioru przekazów medialnych oraz sprawnego posługiwania się mediami jako narzędziami rozwoju poznawczego. Skuteczność prowadzonej edukacji medialnej na poziomie przedszkolnym i wczesnoszkolnym zależy przede wszystkim od współpracy rodziców i nauczycieli, którzy stopniowo wprowadzać będą dziecko w zdominowany świat mediów. Rozważne i odpowiedzialne korzystanie ze środków masowego przekazu przez dzieci to wspólny cel działań rodziców, pedagogów, nauczycieli i wychowawców.

Literatura | References

- BIS D. (2018), Wychowanie człowieka do mediów jako zadanie pedagogiki medialnej, „Roczniki Pedagogiczne”, nr 1, 10(46), s. 97-112.
- DRZEWIECKI P. (2010), Media Aktywni. Dlaczego i jak uczyć edukacji medialnej, Instytut Edukacji Medialnej i Dziennikarstwa UKSW, Otwock-Warszawa.
- HOLTKAMP J. (2010), Co ogłupia nasze dzieci? Nowe media jako wyzwanie dla rodziców, Salwator, Kraków.
- HUK T. (2014), Pedagogika medialna. Aspekty społeczne, kulturowe i edukacyjne, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- JUSZCZYK-RYGALLO J. (2015), Wczesnoszkolna edukacja medialna jako wprowadzenie do edukacji całościowej, [w:] Pedagogika, red. K. Rędziński, M. Łapota, Wydawnictwo Akademii Jana Długosza, Częstochowa, tom XXIV, s. 89-99.
- KACZMAREK A. (2013), Edukacja medialna wobec zagrożeń cyberprzemocy i cyfrowego wykluczenia, „Kultura – Media – Teologia”, nr 13, s. 68-81.
- KOZAK S. (2014), Patologia cyfrowego dzieciństwa i młodości. Przyczyny, skutki, zapobieganie w rodzinach i w szkołach, Wydawnictwo Difin S.A., Warszawa.
- ŁUC I. (2018), Edukacja medialna w szkole podstawowej pomiędzy teorią a koniecznością edukacyjną, „Studia z Teorii Wychowania”, tom IX, 3(24), s. 179-200.
- MORBITZER J. (2016), O filarach edukacji medialnej – między starożytnością a współczesnością, [w:] Zanurzeni w mediach. Konteksty edukacji medialnej, red. N. Walter, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań, s. 11-30.

- MUSIOŁ M. (2013), Pedagogizacja medialna rodziny. Zakres – uwarunkowania – dylematy, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- NOWICKA E. (2017), Warunki prawidłowego wychowania medialnego w rodzinie, „Wychowanie w Rodzinie”, t. XVI, nr 2, s. 35-44.
- NOWICKA E. (2019), Edukacja medialna w rodzinie a zapobieganie zagrożeniom medialnym, „Dyskursy Młodych Andragogów”, nr 20, s. 317-327.
- OGONOWSKA A. (2018), Uzależnienia medialne. Uwarunkowania, leczenie, profilaktyka, Wydawnictwo Edukacyjne, Kraków.
- OGONOWSKA A., PTASZEK G. (2016), (Re)edukacja medialna. Nowe spojrzenie na edukację medialną, [w:] Edukacja medialna w dobie współczesnych zmian kulturowych, społecznych i technologicznych, red. A. Ogonowska, G. Ptaszek, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków, s. 7-18.
- SIEMIENIECKI B. (2008), Media w świecie postmodernistycznym a edukacja [w:] Media w edukacji – szanse i zagrożenia, red. T. Lewowicki, B. Siemieniecki, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń, s. 7-19.
- SPITZER M. (2013), Cyfrowa demencja. W jaki sposób pozbawiamy rozumu siebie i swoje dzieci, przekł. A. Lipiński, Wydawnictwo Dobra Literatura, Słupsk.
- SPITZER M. (2016), Cyberchoroby. Jak cyfrowe życie rujnuje nasze zdrowie, przekł. M. Guzowska, Wydawnictwo Dobra Literatura, Słupsk.